

зичної особи та про звільнення працівника, як і раніше, потребують затвердження у службі зайнятості та скріплення її печаткою.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, враховуючи переваги та недоліки процедури укладення трудового договору з роботодавцем – фізичною особою у відповідності до вимог чинного законодавства, вважаємо за доцільне з урахуванням проблем, які виникають на практиці, внести такі зміни до КЗпП.

Частина 3 статті 24 КЗпП викласти у такій редакції: «Працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу.

Повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу здійснюється шляхом заповнення відповідної таблиці звіту щодо сум нарахованого єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за звітний період, у якому виникли трудові відносини.

При укладенні трудового договору з фізичною особою роботодавець зобов'язаний протягом п'яти днів із дня укладення трудового договору надати до державної служби зайня-

тості трудовий договір для перевірки його змісту щодо відповідності чинному трудовому законодавству та законодавству про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, а також трудову книжку працівника для засвідчення органами державної служби зайнятості відомостей про роботу».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р., затв. Законом Української РСР № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.
2. Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 2–3. – Ст. 11.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці : Закон України від 28.12.2014 р. № 77-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 11. – Ст. 75.
4. Про порядок повідомлення Державної фіскальної служби та її територіальних органів про прийняття працівника на роботу : постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 р. № 413 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 50. – Ст. 1612.
5. Про затвердження інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників : наказ № 58 від 29.07.93 р. : із змінами, внесеними згідно з наказом Мінпраці № 29 від 26.03.96; наказом Міністерства праці та соціальної політики № 259 від 08.06.2001, № 266 від 24.09.2003; наказом Міністерства соціальної політики № 748 від 08.11.2013 // Управління освітою. – 2014. – Жовтень (№ 18). – С. 13–24.

УДК 349.3

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Леонтьєва Л.В., к. ю. н.,
доцент кафедри економічної теорії та права
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

У статті розглянуті поняття, правова природа та особливості соціального страхування як інституту права соціального забезпечення. Наведено декілька дефініцій «соціального страхування». Проведений аналіз законодавчих та нормативних актів стосовно права соціального забезпечення.

Ключові слова: соціальне страхування, особисте страхування, соціальне забезпечення, соціальний ризик, закони України.

В статье рассмотрены понятие, правовая природа и особенности социального страхования как института права социального обеспечения. Определено несколько дефиниций «социального страхования». Проведен анализ нормативных актов относительно права социального обеспечения.

Ключевые слова: социальное страхование, личное страхование, социальное обеспечение, социальный риск, законы Украины.

Leontieva L.V. SOCIAL INSURANCE IN UKRAINE THEORETIC LEGAL ASPECTS

In the article concept, legal nature and characteristics of social insurance institute providing social right. There are some definitions of social insurance. The analysis of legislative and regulatory actions concerning providing of social right.

Key words: social security, personal insurance, social software, social risk, laws of Ukraine.

Постановка проблеми. Становлення України як правової держави з соціально орієнтованою ринковою економікою створило об'єктивні передумови та постала нагальна проблема системного реформування державної системи соціального забезпечення

населення та розвитку системи соціального страхування як найважливішої організаційно-правової форми соціального забезпечення за умов ринкових перетворень у суспільстві. Формування в Україні соціально орієнтованої моделі ринкової економіки, розбудова її

інфраструктури, створення дієвих механізмів господарювання для всіх суб'єктів ринку передбачає створення ефективної системи соціального захисту населення, що передбачає необхідність наукового обґрунтування форм і методів мобілізації фінансових ресурсів на соціальне страхування.

Необхідність соціального страхування зумовлена потребою у формуванні таких страхових фондів, за рахунок яких працездатним особам можна було б гарантувати їхнє фінансове забезпечення у разі тимчасової втрати працездатності, пенсійне страхування, на випадок безробіття, страхування нещасних випадків на виробництві, профзахворювання та медичне страхування.

Ступінь розробленості проблеми. Проблематиці системи соціального страхування присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних фахівців – як науковців, так і практиків. Багато відомих учених приділяють увагу функціонуванню фондів соціального страхування, а саме: Л.М. Бабич, В.О. Закревський, А.Л. Крисоватий, А.М. Колосок, О.І. Петровська, С.М. Онисько, В.М. Опарін, С.І. Юрій, І.С. Ярошенко, Є.О. Максимчук, А.М. Колосок, М.О. Бровенко, О.В. Белінська. Але, незважаючи на глибокі дослідження вітчизняних учених, існує низка проблем, пов'язаних із системою соціального страхування, і тому вони потребують додаткового вивчення.

Незважаючи на підвищений інтерес учених до проблем соціального страхування, в Україні (та й, зрештою, в зарубіжній галузевій літературі) до цього часу немає теоретичних обґрунтувань дефініції, правових ознак, юридичного значення, принципів соціального страхування.

Соціальне страхування є різновидом страхових відносин, які становлять предмет фінансового та цивільного права. Разом із тим воно наділено певними особливостями, притаманними йому, як інституту права соціального забезпечення.

Мета. Відтак головною метою цієї статті є визначення правових ознак, а на їхній основі – поняття соціального страхування за правом соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Після набуття Україною незалежності інститут соціального страхування поступово став провідною формою реалізації прав громадян на соціальний захист. Водночас інститут продовжує активно розвиватися під впливом чинників економічного та демографічного характеру, що створюють досить жорсткі зовнішні умови для його функціонування.

Теоретичні основи соціального страхування були предметом дослідження багатьох учених, і щодо визначення змісту цього поняття воно повинне містити такі правові форми: гарантування державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості на випадок захворювання, втрати працездатності, підтримки материнства та дитинства, а також з охорони здоров'я членів суспільства в умовах безоплатної медицини; одна із основних форм соціального забезпечення, заснована на застосуванні страхового методу, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових пла-

тежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності і видів господарської діяльності та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян, що втратили працездатність, а також охорони їхнього здоров'я; це форма організації здійснення застрахованими громадянами права на соціальне забезпечення; форма соціального захисту економічно активного населення від ризиків, що пов'язані зі втратою роботи, працездатності та доходів на основі колективної солідарності відшкодування збитків; провідна організаційно-правова форма соціального забезпечення, яка гарантує особам право на соціальне забезпечення і профілактику соціального (страхового) ризику за рахунок страхових коштів та ін. Термін соціальне страхування пов'язують із проблемою фінансового забезпечення соціальних виплат.

Відтак соціальне страхування – це система правовідносин щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам (членам їх сімей) у разі настання соціальних страхових випадків у розмірах і порядку, передбачених законами за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових платежів роботодавцями та особами, на користь яких здійснюється страхування, а також бюджетних асигнувань [1, с. 280].

У відповідності зі змінами, внесеними 2 березня 2015 р. до Закону України «Про загальне обов'язкове державне соціальне страхування» загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – соціальне страхування) – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України [2].

Обов'язкова форма соціального страхування за ознакою розповсюдження (застосування) є переважною. Вона запроваджується державою з метою забезпечення соціальних гарантій та соціальних інтересів усіх суб'єктів суспільства. Об'єктивність, значимість та повсякденність соціальних ризиків ставить перед державою завдання: організувати та законодавчо закріпити обов'язкову участь певних суб'єктів у системі соціального страхування.

В Україні обов'язкова форма соціального страхування є державною. На сучасному етапі розвитку більшість країн світу шукають оптимальні шляхи поліпшення соціального захисту населення. Одним із перспективних вважається розвиток обов'язкового недержавного соціального страхування, який передбачає масове залучення недержавних установ у цю сферу. Добровільне страхування на відміну від обов'язкового здійснюється за волевиявленням особи, тобто, основним критерієм їх розмежування є залежність виникнення страхування від волі [1, с. 16].

У відповідності зі змінами, внесеними 2 березня 2015 р. до Закону України «Про загальне обов'язкове державне соціальне

страхування», загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – соціальне страхування) – система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає матеріальне забезпечення, страхові виплати та надання соціальних послуг застрахованим особам за рахунок коштів Фонду соціального страхування України [2, ст. 123].

Страховий захист у системі соціального забезпечення – це сукупність розподільчих і перерозподільчих відносин із приводу відшкодування збитків та надання допомоги непрацездатним з огляду на фактор соціального ризику.

Соціальні ризики, як підстава для соціального забезпечення, – це закріплена законодавством та визнана суспільством соціально значуща обставина об'єктивного характеру, з настанням якої громадяни (члени їхніх сімей) можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення, проте не можуть самостійно їх уникнути. Соціальними ризиками в системі соціального страхування є: досягнення пенсійного віку; безробіття (часткове безробіття); нещасний випадок на виробництві та професійне захворювання, які спричинили втрату працездатності; хвороба застрахованої особи та випадки, прирівняні до неї; вагітність та пологи; народження дитини; смерть особи.

З позицій природних інтересів суспільства та окремих його громадян страхування виникло, як засіб збереження благополуччя за настання випадкових, непередбачуваних, а також передбачуваних, але небажаних і таких, яких не можна уникнути, випадків із метою розподілу заподіяних окремим громадянам збитків між багатьма іншими членами суспільства, щоб полегшити тягар потерпілих.

Економічна сторона страхового захисту полягає у створенні такого різновиду людської діяльності, який ґрунтується на акумуляції фінансових засобів із метою відшкодування потерпілим збитків, спричинених настанням шкідливих для здоров'я, та (або) матеріального благополуччя подій, що створює більш сприятливі умови для процесу суспільного відтворення.

У соціальному плані страхування є формою (способом) участі роботодавців, держави та громадян у справі захисту особистих інтересів громадян, і створення у такий спосіб умов для забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

Закони України, укази Президента встановлюють обов'язки, права та відповідальність сторін, які беруть участь у страхуванні. Вони передбачають правові норми, згідно з якими на Кабінет Міністрів України, Пенсійний фонд, інші органи державної виконавчої влади покладаються завдання з розроблення конкретних постанов, інструкцій та положень щодо забезпечення виконання законів.

Постанови Кабінету Міністрів України, правління Пенсійного фонду та інших державних цільових фондів деталізують статті законів та розробляють механізм їх реалізації в практичній діяльності. Крім того, Кабінет Міністрів України має право видавати в межах

своєї компетенції та повноважень нормативні акти, що безпосередньо стосуються соціального захисту населення.

Із розвитком України як незалежної держави відбувалися зміни в законодавстві, що регулює соціальне страхування.

Прийнятий 5 листопада 1991 р. Закон України «Про пенсійне забезпечення» хоч і закладав страхову основу, але значною мірою зберіг положення союзного законодавства щодо державного забезпечення пенсіонерів. Відбулося руйнування старої системи соціального захисту та дещо стихійного розвитку соціального страхування [3, ст. 64]. Уряд реагував на поточні проблеми, приймаючи постанови щодо забезпечення певних соціальних виплат за рахунок бюджетних коштів. Не всі види соціального захисту забезпечувалися через систему соціального страхування.

У грудні 1993 р. Верховна Рада України схвалила Концепцію соціального забезпечення населення України, згідно з якою «система конкретних форм соціального забезпечення населення включає: матеріальне забезпечення шляхом соціального страхування у разі безробіття, тимчасової або повної непрацездатності та соціальну допомогу непрацездатним і малозабезпеченим громадянам».

У наступні роки відбулися значні зміни у системі соціального страхування.

Значно вплинути на це мала прийнята 28 червня 1996 р. Конституція України, яка визначала основні засади соціальної політики держави.

Стаття 3 Конституції закріплює соціальну спрямованість політики України. У статтях 46, 48 і 49 визнається право громадян на достатній життєвий рівень для себе і для своєї сім'ї, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також право громадян на соціальний захист за віком, у випадку хвороби, інвалідності, втрати годувальника та в інших випадках, передбачених законом. Конституція покладає на державу обов'язок створювати необхідні умови для реалізації цього права [4, ст. 141].

Частина 1 ст. 46 Конституції перелічує умови, настання яких є основою для забезпечення громадян, а саме: певні періоди життя, пов'язані з її віком (дитинство, старість), станом здоров'я, втратою працездатності чи втратою годувальника. Частина 2 ст. 46 закріплює положення про те, що державні пенсії й соціальні допомоги встановлюються законом.

З метою реалізації державної політики щодо забезпечення соціального захисту населення Верховна Рада України у січні 1998 р. прийняла Закон про запровадження в Україні загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР, які визначають принципи, загальні правові, фінансові й організаційні засади державного соціального страхування громадян в Україні. Згідно з цим законом були розроблені відповідними органами і прийняті Верховною Радою України такі закони:

– «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання» від 23 вересня 1999 р. № 1105-XII [5, ст. 112];

– «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. № 2213-III;

– «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням» від 18 січня 2001 р. № 2240-III;

– «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. № 1058-IV;

– «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. № 1057-IV;

– «Про загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування» (проект).

Зазначені закони знайшли подальшу деталізацію у відповідних інструкціях, постановах та положеннях.

Крім того, прийняті законодавчі акти, що регулюють порядок нарахування та сплати окремих страхових зборів, розміри страхових виплат, пенсійне забезпечення певних категорій громадян тощо.

Щодо пенсійного страхування існує близько 17 нормативних документів. Так, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 1 січня 1998 р. № 284-XIV містить положення про пенсійне страхування наукових працівників (перелік яких затверджено постановою Кабінету Міністрів України). Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» від 18 червня 1998 р. № 2601-XIV встановлює, що право на особливу пенсію мають працівники державних та комунальних засобів масової інформації, які досягли загального пенсійного віку і мають певний стаж роботи за спеціальністю. Закон України «Про внесення змін до ст. 32 Закону України «Про статус народного депутата України» від 5 жовтня 2000 р. № 20 і 5-ІІ встановлює, що при досягненні пенсійного віку народному депутату призначається державна пенсія у розмірі 80% з урахуванням усіх надбавок і доплат. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 19 грудня 1991 р. № 2001-12 закладає пільги, компенсації, додаткові пенсії цій категорії громадян. Ці та інші законодавчі акти регламентують умови і порядок забез-

печення соціальними виплатами певних категорій громадян.

Аналіз законодавчих та нормативних актів свідчить, що правова база соціального страхування в Україні в основному сформована, однак у зв'язку із впливом певних чинників (фінансові можливості держави, вплив політичних партій тощо) ухвалюються поточні рішення, що не дають можливості досягти необхідного рівня матеріального забезпечення громадян.

За сучасних умов в Україні, коли функції власника, роботодавця переходять і до нових суб'єктів (приватних, колективних власників) соціально-трудова відносина, система соціального забезпечення потребує глибокої трансформації в напрямі максимальної відповідності вимогам ринкової економіки. Страхова система соціального забезпечення повинна базуватись на відносинах найманої праці та різних форм власності, на реальній вартості робочої сили. Переорієнтація вже існуючих та поява нових завдань соціальної політики держави зумовлюють якісні та кількісні зміни у сфері соціального страхування, що у свою чергу потребує нових теоретичних досліджень. Свіжого погляду заслуговують традиційні постулати теорії соціально-страхових відносин.

Висновки. Отже, в результаті з'ясування правової природи соціального страхування, доходимо висновку, що воно, будучи наділеним специфічними ознаками, які не притаманні однойменним інститутам права фінансового та цивільного, виступає гарантом реалізації одного з основних соціальних прав людини – права на соціальне забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Право соціального забезпечення: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін. – К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2008. – 504 с.
2. Закон України від 4 січня 1998р. № 16/98-ВР «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 123.
3. Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення» № 1788-XII від 05.11.1991р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 64.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XII «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві і професійного захворювання, що призвели до втрати працездатності» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 46–47. – Ст. 112.